

прикладів правильного вживання власних назв і наукового поводження з відповідними денотатами не так вже й багато в усіх областях України.

Здається, ми знову знаходимося на початку, хоча це не зовсім так. Ми пройшли найважливіший для нашого суспільства етап. Розвиток теоретичної ономастики, зокрема у сфері іншомовної топонімії і антропонімії, дозволив вписати європейський простір у слов'янський контекст.

Наразі треба розібратися у власній природі свого імені, усвідомити самих себе і врешті-решт стати рівноісторичною складовою загальносвітового процесу. Проходження першого етапу розвитку ономастичної науки щодо процесів освоєння іншомовних власних назв російською і українською мовами дозволяє зосередити увагу на другому етапі – формуванні і формулюванні норм передачі вітчизняних топонімів і антропонімів різномовного походження, які вписалися у слов'янський простір і пройшли шлях системної адаптації. Цього вимагає не тільки і не стільки лінгвістика, скільки сучасне суспільство, розвиток якого стримує поверхове уявлення про абстрактну значимість власної назви, слова і мови взагалі.

Статус ономастики у цьому контексті підвищується і зростає, бо вона накопичила достатню кількість теоретичних знань для переходу в іншу парадигму: формування практичної площини подальших досліджень у сфері політики щодо норм існування і передачі власних назв. Можливо, це й стане перспективною базою для мовознавчого вибуху у сфері національно-мовної політики.

Література

1. Бичурин И. Замечания на статью Г. Менцова Л. Л. "О состоянии первоначального обучения в Китае." // Журнал Министерства народного просвещения, май, отд. VII, 1840. – С. 14-16.
2. Бойчук І. В. Адаптація французьких онімів в українській та російській мовах: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 – Донецьк, 2002. – 20 с.
3. Бражник Л. М. Процессы освоения немецких топонимов в русском языке XVIII века: Дисс. ... канд. філол. наук: 10.02.02 – Горловка, 2006. – 223 с.
4. Воронова И. А. Адаптация английской топонимической лексики в русском языке XVIII века: Дисс. ... канд. філол. наук. – Донецьк, 1985. – 253 с.
5. Григорьев В. В. О правописании в деле русской номенклатуры чужеземных местностей и народов. // Географические известия, 1850, вып. 2. – С. 175-201.
6. Грот Я. К. Заметка о географических названиях вообще // Журнал Министерства народного просвещения, 1867, ч. СХХХVI, ноябрь, отд. 2. – С. 617-668.
7. Демьянов В. Г. Фонетико-морфологическая адаптация иноязычной лексики в русском языке XVII века. – М.: Наука, 1990. – 159 с.
8. Мозговий В. І. Власні назви і мовна політика // Загальні питання філології. Зб. наук. праць. В 2-х тт. – Т. 2. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – С. 52-56.
9. Мозговий В. І. Українська мова у професійному спілкуванні. Модульний курс. Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 592 с.
10. Мозговой В. И. Освоение иноязычной топонимии в русском языке XVII в. (на материал "Вестей-Курантов"): Дисс. ... канд. філол. наук. – Донецьк, 1981. – 260 с.
11. Пичугина О. А. Процессы освоения топонимических галлицизмов в русском языке XVIII века: Дисс. ... канд. філол. наук. – Донецьк, 1990. – 260 с.

Моїсєва Ф. А.

КОНТЕКСТНИЙ АСПЕКТ МОВЛЕННЄВОГО АКТУ ОЦІНКИ

Дослідження мовленнєвих актів оцінки (далі – МАО) потребує виокремлення різних аспектів, за якими МАО вивчається в системі прагмалінгвістики. Певні аспекти відіграють різну роль у конкретному оцінному висловлюванні, а головну з них посідає, на думку багатьох вчених (Н. Д. Арутюнова, О. І. Падучева, Д. Франк, Р. І. Павіленіс, П. В. Бондарко, С. А. Васильєв, В. М. Качук, М. В. Нікітін, Ю. І. Дяченко, Г. В. Колшанський, Л. М. Медведєва та ін.), контекстний аспект, тому що від нього значною мірою залежить і змістовна складова МАО і його лексична форма.

Проте в сучасній лінгвістиці розуміння контексту не набуває однозначного визначення. Так, згідно з позицією Д. Франка, будь-яке висловлювання в мовленнєвому акті (долі – МА) повинно розглядатися у двох аспектах 1) у якому відношенні воно знаходиться до попереднього висловлення; 2) як воно змінює контекст наступного висловлення [1, с. 367]. Цим положенням підтверджується необхідність звернення до контексту, в якому вживаються МАО, причому контекст повинен розглядатися в аспектах вербальному, історичному, соціальному, культурному тощо [2, с. 380]. М.В. Нікітін вважає, що вплив контексту на формування змісту висловлення в МА відбувається завдяки існуванню спеціальних лексем, які визначаються як актуалізатори чи нейтралізатори. Невикористання таких лексем породжує невизначеність комунікації та може привести до невірної інтерпретації змісту мовленнєвого акту [3, с. 120]. Ю. І. Дяченко розглядає контекст у статичному та в динамічному планах. У першому аспекті контекст надає чи змінює смисл оцінних висловлювань, а в другому – зміст оцінних висловлювань залежить від семантико-синтаксичної взаємодії компонентів предикативних елементів [4, с. 10].

Д. Х. Баранник відмічає, що з прагматичного погляду, мовленнєвий акт займає місце основної одиниці комунікації [5, с. 5]. Внаслідок існування контекстного впливу, оцінний мовленнєвий акт набуває категоріальних значень «добре/погане», «реальність/нереальність» «визначеність/невизначеність», «достовірність/недостовірність» та інших. Як зауважує Н. Д. Арутюнова, прагматичне значення висловлення в мовленнєвому акті завжди контекстно зумовлене та знаходиться у положенні додатковості до основного поняття МА [6, с. 7].

Ми поділяємо точку зору А. С. Васильєва, що контекст зумовлює порозуміння між комунікантами, тому що не можна відобразити всі аспекти оцінки виключно мовними засобами. «Звичайна функція контексту полягає в тому, що він дозволяє уточнити зміст висловлення, відновити пропущені частини і тим самим зробити його зрозумілим для адресата» [7, с. 99]. В такий спосіб він, виступаючи як утворення з менших одиниць, виявляє себе системним феноменом [8, с. 176].

У зв'язку з цим вважається актуальним дослідити значення окремих мовленнєвих одиниць у МАО через їхні семантичні зв'язки з мовленнєвим оточенням. Емпіричним матеріалом для розвідок обрано твори англійських авторів.

Вивчаючи МАО в художніх творах можна бачити, що великого значення у створенні контексту в них набуває позиція автора, або будь-якого персонажу твору. Автор створює кожне оцінне висловлення в художньому тексті. Мовник може висловлювати своє чи передавати чийсь оцінне значення. Ускладнюючим чинником у багатьох випадках стає позиція наратора (оповідача), який учиняє впливову дію на зміст МАО, що висловлюються персонажами. Однак, оскільки створення контексту залишається за автором, тому мовний контекст відбиває ту мету, заради якої складається текст художнього твору.

Контекст може зумовити набуття оцінного значення будь-яким словом. Розглянемо деякі приклади з твору С. Моема «Місяць та грощ»:

(1) *The last words he said to me when I bade him goodnight were:
'Tell Amy it's no good coming after me. Anyhow I shall change my hotel, so she wouldn't be able to find me.'
'My own impression is that she's well rid of you', I said.
My dear fellow, I only hope you'll be able to make her see it. But women are very unintelligent.* (S.M., p. 68)

У даному контексті, який за типом можна віднести до суб'єктивного [1, с. 367], віддзеркалюються аспекти, що становляться релевантними та починають враховуватися завдяки експліцитним показникам. Їх релевантність встановлюється після висловлення *she's well rid of you*. Надається негативна оцінка адресантом етичних якостей Стріклєнда, який покинув сім'ю. Звернення *my dear fellow* замість імені, посилює іронічне ставлення адресанта до того, хто негативно оцінює його вчинок. Така емоційно-суб'єктивна оцінка виявляється тільки в даному контексті.

Врахування ситуативного контексту набуває суттєвого значення для кодування та декодування інформації. Учасники спілкування створюють комунікативні схеми поведінки в певних ситуаціях. Вірне розуміння контексту допомагає персонажам обирати відповідні комунікативні стратегії, що сприяють успіху в спілкуванні.

Наприклад, під час розмови Стріклєнда із автором, від імені якого йдеться розповідь, здійснюється зворотний зв'язок, бо учасники спілкування не лише надсилають інформацію, а й постійно її сприймають та переосмислюють. Таким чином, реакція адресата на повідомлення допомагає адресантові зорієнтуватися в особі адресата, визначити міру дієвості своїх аргументів, переконатися у досягненні комунікативної мети.

Контекст використовується в художніх текстах для точнішого вираження МАО. Коли висловлення поєднуються зі змістом тексту, з думкою автора, з його комунікативною метою, то контекст набуває посилюючого впливу. Тому можна сказати, що взаємодія МАО з контекстом сприяє адекватному відображенню думки автора чи персонажа. Контекст накладає обмеження на складність та довжину висловлення, на його компонентний зміст.

(2) *'But Mommy says you were hurt. That you walk with a limp.'
'That's true'. He nodded. 'But I wasn't wounded in action.' He saw the puzzled look on her face.
'Then you are not a hero', – she said with disappointment.* (H.R., p.13)

Так в одній репліці *Then you are not a hero* зміст якої посилюється вказівкою на психічну реакцію персонажу *puzzled look* висловлюється розчарування героїні. Значення елементів структури оцінки впливає із контексту. Із залученням його створюється негативна етична оцінка з відтінком презирства до особи, яка видає себе за героя.

Таким чином, ми поділяємо точку зору І.В. Арнольд, що «розгляд середовища, в якому функціонує система, ... дозволяє пояснити процеси, які в неї відбуваються. Доповнюючи аналіз внутрішньо системних відносин аналізом організації системи під впливом середовища (типових контекстів, прагматичних ситуацій, соціальних умов тощо), ми надаємо дослідженню пояснюючої сили» [9; 10].

Дуже часто в МАО зустрічаються повторення, неповні речення, які не зрозумілі без контексту. Для МАО є характерною наявність у цих реченнях маркованих слів. Зазвичай, у них представлений тільки оцінний предикат; об'єкт оцінки стає зрозумілим із найбільшого контексту, завдяки чому його вживання в даному висловленні стає ізбитковим.

(3) *'Well, I didn't exactly hate it.'
'You always hate to ...!'
'Well, I hated it. Boy, do I hate it.'* I said. (J.S., p. 140)

Синтаксичне повторення речення з інтенсифікатором *hate it* посилює негативне ставлення суб'єкта до школи, де, як йому здається, все брехливе і лицемірне. Таке ставлення суб'єкта до об'єкту оцінки стає зрозумілим із контексту.

Цілком поділяємо точку зору Г.Г. Почепцова, що подібні речення (з еліпсом, неповні) стають можливими тільки тоді, коли контекст дозволяє відновити опущені елементи. Поза узгодженим контекстом вони не можуть уживатися. У даному випадку це пояснюється тим, що визначення ситуації відбувається не за рахунок внесення якоїсь властивості об'єкта у фокус свідомості, а за рахунок приписування йому оцінки. Тобто, властивість, на якій робиться акцент присутня скоріше не в самій ситуації, а в системі оцінок. [11, с. 82]

У романі Т. Капоте «Лугова арфа» герой – суб'єкт оцінки, від імені якого йдеться розповідь, презирливо називає деяких персонажів *that One* та *the little Jew* замість імен. Тільки контекст визначає підставу оцінки (нечесна людина), яка посилюється дієсловом *to steal*. Суб'єкт висловлює таким чином негативне ставлення до цих персонажів:

(4) *'...how that One and the little Jew was stealing our medicine...'* (Т.С., p.8)

Підтверджується точка зору Г. В. Колшанського, що в контексті набуває конкретного значення не тільки пропозиційний зміст висловлювання (зокрема, референтна співвіднесеність, дейксис та ін.), але й іллокутивна сила мовленнєвого акту. Якщо в контексті виокремити вербальну складову, то стає зрозумілим, що текстова складова МАО актуалізується завдяки вербальному оточенню, в межах існуючих семантичних відносин між цим мовленнєвим актом і контекстом [12, с. 0].

Треба звернути увагу й на те, що контекст встановлює важливі підстави до вживання та розуміння оцінного висловлення (слова, речення чи МА) – у його прямому (звичайному) чи в переносному значенні [13]. Щодо МАО як основних одиниць передачі оцінки, яка надається на підставі етичних норм, у процесі мовленнєвого спілкування, то контекст, по-перше, формує механізми регулювання взаємодії різних МА з МАО, і, по-друге, сприяє адекватній інтерпретації іллокутивної сили такого оцінного висловлення, вірному розумінню вираженої в ньому інтенції мовника (адресанта), як у наступному прикладі:

(5) *'You've given everything to me', Dolly interrupted softly. 'And to Cathrine and to Collin. Except, we've earned our way a bit: we've kept a nice home for you, haven't we?'
'Oh fine home', – said Verena, whipping off her hat. Her face was full of blood.
'You and that gurgling fool. Has it not struck you that I never ask anyone into this house? And for a very simple reason: I'm ashamed to. Look what happened today.'* (Т.С., p. 43)

Позитивна оцінка, яка закладена в сему слова *fine home* в контексті даного твору набуває негативного значення. Стереотип домівки, як піддруктя сімейного теплового затишку, зламаний тим змістом, який Віріна з гіркотою та іронією вкладає в це слово, надаючи йому негативного забарвлення. На підставі непорозуміння між сестрами розпадається сім'я. З точки зору осередку, в якому вони живуть, це аморально. Підставою для осудження поведінки Доллі є те, що вона з

друзьями оселяється на дереві, і це сприймається як виклик суспільству. Репліка *I'm ashamed to* посилює враження читача від цього діалогу між сестрами.

В даному прикладі ми спостерігаємо, що форма репрезентації іллокутивної сили MAO, у свою чергу, зумовлена особливостями його внутрішньої, логіко-семантичної структури.

Таким чином, у реальних умовах комунікації, MAO не може існувати без зв'язку з контекстом. Аналіз мовного матеріалу дозволяє стверджувати, що під контекстуальністю MAO слід розуміти визначення оцінки крізь апеляції до іншого поняття чи підстановку замість шуканого іншого змісту, який входить до того ж контексту.

Характер зв'язку MAO з контекстом може бути описаний у поняттях більшого/меншого ступеня їх взаємозалежності, яка значною мірою визначається експліцитним/імпліцитним вираженням іллокутивної сили висловлення, яке містить оцінку.

MAO притаманні специфічні засоби реалізації оцінки, вибір яких, як правило, залежить від цілей комунікації, обставин і сфери спілкування, форми і стилю мови, від комунікативної компетенції носіїв мови.

При аналізі літературного твору стає важливим урахування цілі адресанта і спрямованості мовленнєвого акту оцінки. Тому MAO слід розглядати не тільки як комунікативний акт вираження інтенції адресанта, але й інтеракційний акт, засіб міжособистісного спілкування.

Література

1. Франк Д. Семь грехов прагматики: тезисы о теории речевых актов, анализе речевого общения, лингвистике и риторике // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17. – 1986.
2. Павленис Р. И. Понимание речи и философия языка // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1986.
3. Никитин М. В. Лексическое значение слова (структура и комбинаторика). – М.: Высшая школа, 1983.
4. Дьяченко Ю. И. Метаязыковая аспектность семантико-синтаксических параметров текстовой модальности (на материале русского и немецкого языков). Автореф. ... дис.канд.филол.наук: 10.02.01; 120.02.19 / Кубанский гос.ун-т. – Краснодар, 1996.
5. Баранник Д. Х. Текст і його складові // Дослідження з лексикології і граматики української мови. Т. 1. Збірник наукових праць. Науковий редактор проф. Баранник Д. Х. – Дніпропетровськ: Навчальна книга. – 1999. – С.15-20.
6. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. – М.: Наука, 1988.
7. Васильев С. А. Синтез смысла при создании и понимании текста. – К.: Наукова думка, 1988.
8. Ткачук В. М. Категорія суб'єктивної модальності. Монографія / Наук. ред., передмова док.філол.наук, проф. Загнітка А.П. – Тернопіль: Підручники й посібники, 2003.
9. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике. – М.: Высшая школа, 1991.
10. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка (стилистика декодирования): Учебное пособие для студентов педагогических институтов по специальности «Иностранный язык». – М.: Просвещение, 1990.
11. Почепцов Г. Г. Коммуникативные аспекты семантики. – К.: Вища школа, 1987.
12. Колшанский Г. В. Контекстная семантика. – М.: Наука, 1980.
13. Гуслиста Л. О. Особливості етичної аргументації оцінних висловлювань в англійській та українській мовах // Вісник ХНУ. – № 667. – 2005. – С. 37-41.

Умовні скорочення

- H.R. – Harold Robbins. The Lonely Lady. London: N.E.L., 1977. – 400 p.
J.S. – J.D. Salinger. The Catcher in the Rye. M.: Progress Publishers, 1968. – 247 p.
S.M. – Somerset Maugham. The Moon and Sixpence. M.: Progress Publishers, 1972. – 240 p.
T.C. – Truman Capote. The Grass Harp. Breakfast at Tiffany's. M.: Progress Publishers, 1974. – 233 p.

Моря-Мицьк Л. А.

ЯЗЫКОВОЕ ПОНЯТИЕ «ПОЛЕ» И ЕГО РЕЧЕВОЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЕ (НА МАТЕРИАЛЕ «ЗАПИСОК ОХОТНИКА» И. С. ТУРГЕНЕВА)

В лингвистической литературе существует значительный терминологический «разнобой», связанный как с выбором термина, обозначающего некую идеальную ментальную сущность, так и с трактовкой подобной сущности, особенно по отношению к системе языка. Такую сущность называют понятием, языковым понятием, концептом, сигнификатом и т.д.

Термин *сигнификат* адресует нас к так называемому семантическому или семиотическому треугольнику, построенному на основе сосюрковского определения знака, который связывает понятие и акустический образ. Семантический треугольник представляет собой модель взаимосвязи трех логико-лингвистических категорий: означающее (экспонент / сигнификант / план выражения), означаемое (сигнификат / значение / план содержания) и объект именованного (денотат).

Некоторые лингвисты считают, что было бы вернее говорить о «четырёхугольнике», вершинами которого являются денотат, понятие как мыслительная сущность, смысл или лексическое значение как языковое воплощение понятия и, наконец, экспонент. Таким образом, под сигнификатом в лингвистике понимается или понятие как единица мышления, или значение языкового знака, смысл.

В функциональной лингвистике принципиальным является рассмотрение сигнификата как языкового по сути явления и только в системе как составной части идеальной системы коллективного опыта. «Сигнификат есть отражение в общественном сознании мой или иной реалии, того или иного элемента Универсума. По своему устройству сигнификат есть набор семантических признаков (сем). По своей уровневой принадлежности сигнификат есть сущность уровня языковой абстракции» (7, 66). Итак, сигнификат принадлежит области сознания, но как принципиально языковая сущность, как компонент языковой картины мира, как «пучок», «узел» сем – дифференциальных семантических признаков. В таком понимании сигнификат может быть соотнесен с понятием и концептом.

Лингвисты используют термин *понятие* с достаточной осторожностью, оговаривая его принадлежность области логики и философии. В философском понимании понятие – «форма мышления, отражающая существенные свойства, связи и отношения предметов и явлений» (8, 1053). В лингвистике принято определение понятия как единицы мышления, которая отражает существенные признаки предметов и явлений, с помощью которой реальная действительность обобщенно отражается в нашем сознании (5, 88). Каждое понятие имеет две основные характеристики: объем и содержание. Объем понятия – это класс определенных явлений, обобщенных в нем, а содержание – совокупность существенных признаков этих явлений.